

Fruitwandeling Kolmont

Tongerlen
de eerste stad

Praktisch

Start: Kerk Overrepen, Lerestraat 12, Overrepen (Tongeren)
Lengte: 6 km

Deze route bevat enkele smalle paadjes en is daardoor helaas niet geschikt voor rolstoelen en buggy's.

*Volg de
bordjes*

Van Romein tot Rabau

Wandelen tussen Tongerse boomgaarden

Haspengouw en fruit zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, ook in Tongeren. Zet je tanden in deze wandeling en ontdek de geschiedenis van de boomgaarden in de historische landschappen van Kolmont en Piringen. Fruitmascotte Diego heeft weetjes en sappige verhalen in petto om je strooptocht nog boeiender te maken.

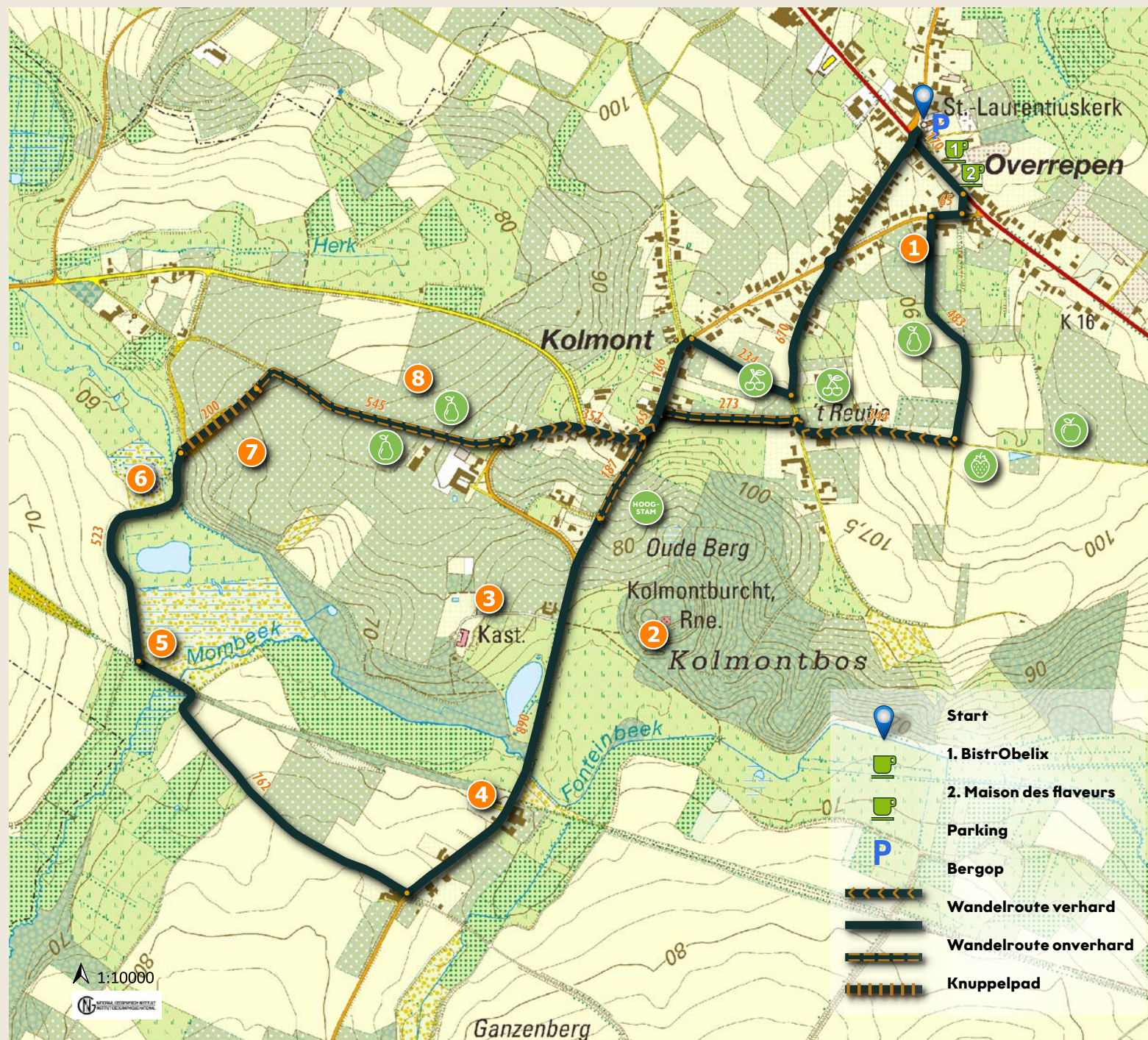
Dit is *Diego*, onze fruitmascotte

Diego is een eikelmuis, een typische bewoner van de hoogstamboomgaard. Je herkent hem aan zijn opvallende Zorro-masker. Naast insecten, jonge vogels en bosmuizen, eet hij vooral vruchten. Op zijn menu vinden we geen eikels, maar wel hazelnoten en wilde bessen zoals bramen en lijsterbessen.

Ook peren, appelen, druiven, kersen en pruimen lust hij maar al te graag. Diego en zijn soortgenoten koesteren een voorkeur voor de vruchten die het hoogst aan de boom hangen: die krijgen volop zon en bevatten dus veel suiker. Zijn bijnaam 'fruitratje' heeft hij dus zeker niet gestolen.

De eikelmuis behoort tot de familie van de slaapmuizen. Die naam komt niet uit de lucht gevallen: zijn winterslaap duurt maar liefst 6 à 7 maanden. Van een deugddoend dutje gesproken...

Fruittraject

1. Hoogstamboomgaard met ijzeren hek
2. Burcht van Kolmont
3. Kasteel van Kolmont
4. Station van Piringen, atelier Beynendael
5. Dassenburcht
6. Ridder Herkwinning
7. Holle weg
8. Plantage

Cartograaf: Vicky Verscheijden

Stopplek 1

De boomgaard: in elk seizoen wat te doen

Langs de wandeling zie je enkele mooie voorbeelden van hoogstamboomgaarden. Die bestaan traditioneel uit een fruitweide, waar koeien of schapen onder de bomen grazen, een stekelige meidoornhaag die als natuurlijke prikkeldraad fungeert en een metalen poort. Weidepoorten zijn vaak groot, met sierlijke details. Ze vormden vroeger een soort statussymbool.

Wie fruitbomen zegt, zegt bloesems. De timing van de bloesems hangt o.a. samen met het ras, de groeiplaats en de weersomstandigheden. April is de bloesemmaand bij uitstek. Kersen en pruimen zijn er het eerst bij, peren en appels bloeien wat later, soms tot in mei. Dit kleurrijk schouwspel lokt elk voorjaar duizenden toeristen naar Zuid-Limburg.

Doetip

Weidepoorten kijken

Let op de weidepoorten die je hier tegenkomt. Er zitten enkele mooie creaties bij.

Maar ook de rest van het jaar is het heerlijk toeven tussen de fruitbomen. In de zomer rijpt het fruit aan de takken en gonst de boomgaard van de insecten en vogels. In het najaar is het tijd om te oogsten en doen fruitdieven zoals egels, eikelmuizen en dassen zich tegoed aan afgefallen lekkers. Tot in oktober zie je nog vlinders zoals atalanta's en dagpauwogen fladderen tussen de fruitbomen, die zich dan een kleurrijke herfsttenue hebben aangemeten.

In de winter blinken rode bessen aan de meidoornhagen, waar vogels maar al te graag van snoepen. De maretak is dan ook goed zichtbaar in de kale kruinen van oude appelbomen. Buizerds draaien hoge rondjes door de lucht, torenvalken hangen biddend boven de fruitbomen en kleinere vogels zoals spreeuwen en kramsvogels troepen samen op de velden.

Fruitweetjes

Meer dan appels en peren

Langs de route van deze wandeltocht zie je vooral appels en peren, maar er rijpt nog veel meer fruit in Tongeren en omgeving, zoals kersen, druiven, pruimen, aardbeien, rode en blauwe bessen.

Zoete zomerkoning

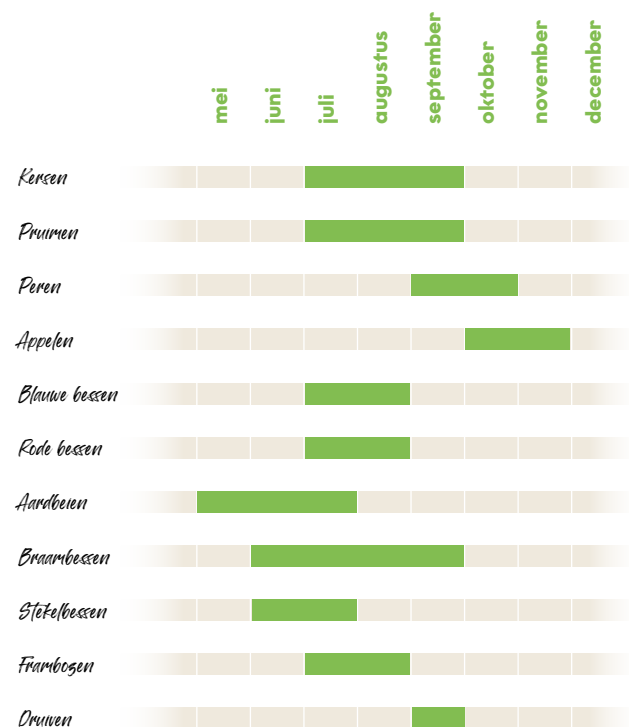
Aardbeien worden ook wel zomerkoninkjes genoemd. In juni is het alle hens aan dek op de aardbeinvelden. Op een maand tijd wordt bijna de helft van alle Belgische aardbeien geoogst. De hele zomer kan je 'zomerkoninkjes' uit volle grond kopen, in het voorjaar en najaar komen je aardbeien uit serres, plastic tunnels of het buitenland.

Overrepen
Tongeren

Stopplek 2

De Romeinen, de eerste Tongerse fruitboeren

Oogstkalender

Nu associëren we Haspengouw spontaan met fruit, maar 2.000 jaar geleden was dat zeker niet zo. Het zijn de Romeinen die fruitbomen in onze contreien introduceerden. Ze kenden al tientallen variëteiten pruimen, kersen, appelen en peren, en brachten bovendien de wijndruif mee. Ook okkernoten en tamme kastanjes vonden hun weg van Italië naar Zuid-Limburg. Nadat de Romeinen zich uit onze streken terugtrokken, verdween de belangstelling voor fruit. In de middeleeuwen hielden enkel geestelijken zich nog bezig met fruitteelt, vooral aan cisterciënzerabdijen. In de 14de eeuw verspreidden de fruitbomen zich stilaan ook buiten de abdijmuren, naar kasteeldomeinen en boerderijen.

Vanaf de 17de en 18de eeuw nam de hoeveelheid hoogstamboomgaarden op het platteland stilaan toe. Voor boeren fungeerden de fruitweiden vooral als schaduwrijke graasplekken voor het vee. Het fruit was een leuk extraatje en vormde een aanvulling op het boerenmenu. Door verschillende rassen te combineren, kon men oogsten van juni tot november, van vroege kersen tot late appelen. De overschotten verkocht de boer sporadisch op de lokale markt, maar het meeste fruit was bestemd voor eigen gebruik.

Voor de komst van de ijskast bewaarden onze voorouders hun fruit o.a. in kuilen in de grond, in haverkisten en op stro.

Fruitweetjes

Wijnbouw in Haspengouw: een verhaal van ups en downs

Je kan gerust stellen dat de Limburgse wijnbouw een woelige geschiedenis achter de rug heeft. De Romeinen dronken veel wijn en verspreidden de wijndruif over hun hele rijk. Ze plantten ook druvelaars aan in Tongeren. Ook na de Romeinse heerschappij werden er in België wijndruiven geteeld. Tijdens enkele zeer koude periodes, vooral in de 16de eeuw, verdween een groot deel van de wijngaarden.

Toen het klimaat het weer toeliet, plantte men opnieuw druiven aan, maar vele daarvan bevroren in 1816. Dat jaar vond er een immense vulkaanuitbarsting plaats op een Indonesisch eiland, die 'het jaar zonder zomer' inluidde, waarbij sneeuwval en nachtvorst tijdens de hele zomer zorgden voor mislukte oogsten en wereldwijde hongersnood.

Pas in de 20ste eeuw konden we echt van een heropleving van Haspengouwse wijnen spreken. Sommige Zuid-Limburgse wijnen genieten inmiddels zelfs officiële erkenning als kwaliteitswijn. Ook in Tongeren vinden we wijndruiven.

Doetip

De Romeinen achterna

Meer weten over de Romeinse invloeden in Tongeren? Bezoek het Gallo-Romeins museum, wandel in het gebied Beukenberg over een heuvelrug die fungeerde als aquaduct of bewonder de encensering van de tempelsite en een restant van de Romeinse stadswalling aan de Cesarlaan.

Info: Toerisme Tongeren

Stopplek 3

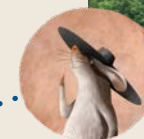
De oninneembare burcht

Op de heuvel recht tegenover het Kasteel van Kolmont staat, verstopt tussen de bomen, de ruïne van een veel ouder bouwwerk. Deze burcht was een van de robuuste verdedigingswerken van het Graafschap Loon.

In 1180 vond hier een veldslag plaats tussen de legers van de Luikse bisschop en graaf Gerard van Loon. De burcht van Kolmont had de reputatie van een oninneembaar fort, tot het gebouw bij een belegering in 1489 zwaar werd toegetakeld door stenen projectielen en eikenhouten stormrammen.

Tien jaar later werd de burcht grotendeels ontmanteld. De stenen werden gebruikt om de Tongerse stadswallen te herstellen.

Vandaag kijkt de ruïne over meer vredelievende taferelen uit. Het kasteel aan de overkant werd in de 19de eeuw gebouwd door de familie Bellefroid – Van der Meer en is nog steeds in privéhanden.

Doetip

Het beste zicht

Vanop de straat kan je enkele prachtige, merkwaardige bomen in het kasteelpark bewonderen. Draai je zeker nog eens om op het bruggetje wat verderop langs deze straat, want van daaruit heb je het beste zicht op de burchtruïne.

Stopplek 4

In een klein stationnetje

Nu is hier atelier Beynendaal van kunstenaar Coco Meesen gevestigd, maar als je naar het gebouw kijkt, kan je je perfect voorstellen dat het zijn loopbaan begon als treinstation. De trein op Lijn 23 deed het Station van Piringen voor het eerst aan in 1879. Er waren ook haltes in Sint-Truiden, Melveren, Ordingen, Hoepertingen, Borgloon, Kerniel, Jesseren en Tongeren centrum. Het spoor verbond afgelegen dorpen met de rest van België en het buitenland.

Voor fruitboeren betekende het spoor een gedroomde kans om hun waren aan de man te brengen in België, Duitsland, Engeland en zelfs Rusland. In een snel tempo verzezen er gordels van hoogstambomen rond de Tongerse dorpen. Wanneer boeren hun oogst op de trein laadden, was het een bedrijvigheid van jewelste op het stationsplein.

Het is mede dankzij de spoorwegen dat de fruitteelt in Haspengouw vanaf het einde van de 19de eeuw echt commercieel werd. Bovendien importeerde men in die periode veel goedkoop graan uit de Verenigde Staten en Oekraïne. Hierdoor kelderden de graanprijzen.

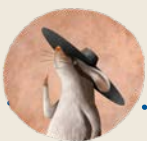

Weetje

Duivelsnesten in de appelbomen

In de oude appelbomen in de boomgaarden langs deze weg, maar ook in de populieren verderop, vind je heel wat maretak, die vooral in de winter goed zichtbaar is. Maretak is een dwergstruikje dat van ver op een vogelnest lijkt. De plant hecht zich met een soort zuignap vast aan een tak en boort zich een weg door de schors om boomsappen te drinken. Maretak speelt van oudsher een belangrijke rol in het volksgeloof en heeft talloze tot de verbeelding sprekende bijnamen, zoals heksennest, slangentong, vogellijm en duivelsnest.

Doetip

Kunst in het station

Je kan atelier Beynendaal op afspraak bezichtigen.

Tel: 0476 54 07 91
www.cocomeesen.be

De Tongerse graanboeren kregen het moeilijk en schakelden om naar veeteelt en fruitbomen. Ze gebruikten onder andere kunstmest en een aangepast snoei-beheer om de productie op te drijven. Haspengouw verwierf al snel haar reputatie van fruitstreek bij uitstek.

Na de Tweede Wereldoorlog namen gekoelde vrachtwagens de rol van de fruittrein over. De laatste trein tufte hier in 1958 voorbij. In 1971 brak men de sporen op. Het tracé werd deels omgevormd tot fiets- en wandelpad.

Fruitweetjes

Bieten op het fruitspoor

Dit traject kreeg al snel de bijnaam 'fruitspoor', maar er werden ook volop andere goederen vervoerd, zoals meststoffen, kiezel en bieten voor de suikerraffinaderij van Tienen.

Fruit op bevel

De beroemde fruitveiling van Borgloon vond voor het eerst plaats in 1942 in... Tongeren. In volle oorlogstijd, en dat is geen toeval: de Duitse bezetter verplichtte onze landbouwers om hun fruit en groenten af te leveren in de gebouwen van de voormalige gieterij Fonderies Tongroises in de Ambiorixstraat.

Na de oorlog bleef de veiling bestaan, want het was een vast afzetpunt voor de talrijke landbouwers uit de omgeving. In 1954 verhuisde de veiling, die stilaan uit haar voegen barstte, naar haar huidige locatie, in Kerniel bij Borgloon.

Kersen uit Piringen

De Bruine Bigarreau was in de 20ste eeuw een van de meest populaire kersen in Haspengouw. Onder de lokale variëteiten treffen we onder meer de Bigarreau van Piringen.

5

Doetip

Fietsen op het fruitspoor

Een deel van het oude tracé van het fruitspoor is omgevormd tot fietspad. Je staat hier aan fietsknooppunt 139. Stippel zelf je tocht uit of kies voor de themaroute 'Op zoek naar de Graven van Loon' (30 km). Voor kinderen is er de interactieve tocht 'Fietsen met Elemoed'.

Info: Toerisme Tongeren

Stopplek 5

Weidse blik op Vochtig Haspengouw

Je kijkt hier uit over een moerassig stukje Vochtig Haspengouw: het natuurgebied Herkwinning, waar de Mombeek ontspringt. We delen Zuid-Limburg op in twee gebieden: Droog en Vochtig Haspengouw. De grens loopt pal door Tongeren.

Om te begrijpen hoe deze tweedeling ontstond, moeten we ver terug in de tijd. Tijdens de laatste ijstijd, die ondertussen alweer zo'n slordige 10.000 jaar achter ons ligt, voerden hevige winden zand- en leemkorrels van de Noordzee mee tot in deze contreien.

In Vochtig Haspengouw, ten noorden van Tongeren, bestaat de ondergrond uit leem en zand. Deze zandleemgrond is rijk en vruchtbaar, maar niet te zwaar. Hier domineren de boomgaarden.

Ten zuiden van Tongeren komen we bij de echte leemgronden van Droog Haspengouw terecht. Deze zijn goed doorlatend en zeer vruchtbaar. Hier vind je vooral akkers met graan, aardappelen en suikerbieten.

Tegenwoordig is de tweedeling tussen fruitregio en akkerstreek wat minder uitgesproken dan vroeger, maar wel nog goed waarneembaar.

Fruitweetjes

Bessen à volonté

In Tongeren worden ook bessen geteeld. **Rode bessen** helpen bij het ontgiften van je lichaam. De doorzichtige, helderrode bessen staan bekend om hun zurige smaak.

Frambozen en **braambessen** lijken niet enkel op elkaar, het zijn wel degelijk 'neefjes'. Ze behoren tot de rozenfamilie.

Ook de **blauwe bes** vond haar weg naar de Tongerse fruitvelden. Verwar hem niet met de bosbes. De bosbes is een inheemse, lage struik die in onze bossen groeit. De bessen zijn klein, groeien individueel aan de struik en het vruchtvlees is rood van kleur. Blauwe bessen groeien aan een struik die tot 2,5 m hoog wordt. Het is een gecultiveerde plant, die oorspronkelijk uit de Verenigde Staten komt. De bessen zijn een stuk groter, wit van binnen en groeien in trossen.

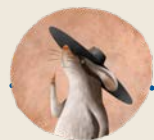
Stopplek 6

Herkwinning aan de Mombeek

Op de grens van Jesseren en Overrepen, pal in de vallei van de Mombeek, vinden we de imposante Herkwinning, ook wel Ridderherk genoemd. De huidige gebouwen dateren uit de 16de eeuw, met recentere aanpassingen, maar de geschiedenis gaat terug tot in de 12de eeuw, toen het een Luiks leengoed was.

Tegenover de Herkwinning prijkt een oude hoogstamboomgaard, die erkend is als landschappelijk erfgoed. Deze boomgaard was reeds te zien op een topografische kaart uit 1933. Je vindt hier nog enkele oude perelaars, waartussen jonge fruitbomen werden aangeplant zodat de opvolging verzekerd is. De authentieke meidoornhaag is nog aanwezig.

Doetip

Kopen bij de boer

Op www.limburgsmaaknaarmee.be vind je lokale (fruit)boeren die hun lekkernijen op het erf verkopen. Of kijk op www.toerismetongeren.be/foodies-tongeren voor lekkere adresjes in Tongeren, tips en recepten waarvan het water je in de mond loopt. Liever een handige pocketgids? Haal de **gratis papieren gids** van #Foodies Tongeren af bij Toerisme Tongeren. Smakelijk!

Fruitweetjes

Boerenmeisjes in de bomen

Een voorbeeld van een mooie fruitnaam is die van het zeer oude ras Mirabelle de Nancy, beter bekend als gele Mirabellen. Het was de Franse koning René van Anjou die deze variëteit in onze contreien introduceerde. Hij importeerde de kleine, gele pruim rond 1500 uit Azië. Omdat ze zo zoet smaakt, wordt ze vaak gebruikt als dessertpruim. Vroeger legde men ze ook op jenever. Dan sprak men van 'boerenmeisjes'.

Perenland België

België geniet al vanaf het einde van de 18de eeuw wereldfaam als perenproducent. Zo'n 70% van alle perenrassen zijn door Belgische kwekers gecreëerd. Onze peren zijn vermaard tot in China en Rusland.

Rasse namen

Vroeger kenden we in Haspengouw duizenden variëteiten pruimen, kersen, appels en peren. Vandaag kan je in de supermarkt slechts een handvol commerciële laagstamrassen kopen, maar de oude soorten worden bewaard als erfgoed. Oude fruitrassen hebben vaak poëtisch klinkende namen. Wat dacht je bijvoorbeeld van deze?

Kersen: De Kernielse Zwarte, de Bigarreau van Piringen, Schneider Späte Knorpelkirsche

Appelen: Sterappel, IJzerappel, Bellefleurs, Keuleman, Rabau en Klumpke

Peren: Paterspeer, Dubbel Flip, Saint Remy en Bruine Kriekpeer

Pruimen: Sanktus Hubertus, Mirabelle de Nancy en Reine Claude Croftée

7

Stopplek 7

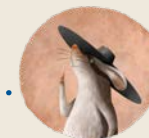
In het kielzog van middeleeuwse boeren

Je wandelt hier door een holle weg. De meeste holle wegen dateren uit de middeleeuwen, sommigen gaan zelfs al terug tot de Romeinse tijd. Eeuwenlang liepen mensen te voet en met paard en kar over dezelfde paadjes naar de vallei. Regen en wind hielpen een handje, waardoor de weg steeds dieper kwam te liggen. Sommige holle wegen liggen wel tien meter lager dan de omringende velden.

In de zomer is het in de holle weg koeler dan elders en in de winter net warmer. Mede omdat de flanken vaak begroeid zijn met bomen en struiken, heb je hier minder zon en wind dan op de omringende velden. De lucht is ook vochtiger.

In de uitgestrekte landbouwlandschappen van Zuid-Limburg vormen holle wegen toevluchtsoorden voor insecten, vogels en kleine zoogdieren. Lang hoeft je niet te zoeken naar ingangen van kleinere en grotere hollen.

Doetip

Dassenburchten zoeken

Als je een beetje oplet, is het niet zo moeilijk om een dassenburcht te vinden. De opening is breder dan hij hoog is, en groter dan de ingang van een konijnenhol. Onder de ingang zie je een hoop zand, en daarin ontdek je soms zelfs afdrukken van dassen, die lijken op te kleine pootafdrukken van beren. Soms vind je ook nestmateriaal (bladeren, varens, mos, gras en stro) of ontdek je uitwerpselen.

Weetjes

Daar zit een luchtje aan

Dassenburchten zijn soms wel honderden jaren oud en worden generaties lang door dezelfde familie gebruikt. Al die tijd blijven de dieren hun woonst uitbreiden met nieuwe gangen en kamers.

Dassen hebben niet zo'n beste ogen, maar ze horen en ruiken heel goed. De leden van een dassenfamilie wrijven regelmatig hun lijven tegen elkaar aan, zodat ze allemaal dezelfde geur hebben. Ze ruiken al van ver of een das bij hun familie hoort.

Stopplek 8

Van plantage naar oase

Aan het begin van de 20ste eeuw was fruit meer dan ooit big business in Haspengouw. Het oogsten was echter een hele karwei, net als de snoei. In 1930 begon men te experimenteren met snoeivormen en selecties om zo fruitbomen met een lage stam te creëren. Laagstamfruit werd al snel een hit. De kleine bomen gaven meer opbrengst per hectare en ladders beklimmen was voortaan overbodig. Na de Tweede Wereldoorlog verdwenen de hoogstambomen in snel tempo.

Vaak zie je nestkasten op hoge palen boven de laagstambomen uittoren: die zijn voor torenvalken. Een welgekomen huurder, die zijn huisbaas beloont door veel muizen te vangen.

Om de biodiversiteit te versterken en natuurlijke bestrijding in de hand te werken, zetten heel wat fruitboeren zich in voor de natuur. Door in de zomer de grasrijen beurtelings te maaien en gemengde hagen aan te planten, worden heel wat dieren aangetrokken.

En daar profiteert de boer mee van. Zo zorgen bijen voor bestuiving en eet een oorworm per dag tot 30 eitjes van de schadelijke perenbladvlo. De larven van lieveheersbeestjes hebben dan weer volwassen perenbladvlinders op het menu staan. Sommige fruitboeren plaatsen bovendien nestkastjes voor eikelmuisen, steenuilen of torenvalken.

Weetjes

Schaapsmuilkes

Aan het begin van de 20ste eeuw was de Keuleman het meest populaire appelras in Haspengouw, goed voor zo'n 75% van de totale appeloogst in Haspengouw. Zijn vorm deed wat denken aan de neus van een schaap, wat hem bijnamen als schapsmuilkes, schapneuzen of Gueule de Mouton opleverde. Keulemannen werden massaal uitgevoerd naar Duitsland. De appel van het gewone volk was dan weer de Rabau of Grijze Renet. Oudere mensen wisten dat de Rabau hielp tegen constipatie.

Lekkere overschotjes

De mooiste appels en peren waren bestemd voor de markt en export, maar het tweederangsfruit en de overschotten werden zeker niet verspild. Veel mensen maakten thuis stroop. Sommige van die stokers maakten ook stroop van fruit dat mensen kwamen brengen. Pas in de 19de eeuw ontstonden de eerste echte stroopfabriekjes, vooral in Borgloon. Stoommachines hielpen om de productie op te drijven. Na de Tweede Wereldoorlog verloor stroop snel aan populariteit, onder meer omdat er ander zoet broodbeleg zoals choco op de markt kwam, en sloten de fabrieken een voor een de deuren.

Doetip

Op strooptocht in Borgloon

Het Fruitbelevingscentrum bevindt zich in een gerestaureerde stroopfabriek in Borgloon. Hier beleef je op een interactieve manier het verhaal van het Haspengouwse fruit en de stroopproductie.

Info: www.stroopfabriek.be

Zelf aan de slag

Fruitig plezier voor thuis

Kleurrijke bessensmoothie

Neem per persoon 50 ml yoghurt, 75 gram aardbeien, een handvol frambozen en een handvol blauwe bessen (of braambessen). Mix het gewassen fruit met de andere ingrediënten in een blender tot een gladde smoothie en begin je dag met een vitamineshot.

Sla van peer, waterkers en geitenkaas

Fruit doet het ook goed in salades, zeker in combinatie met kaas. Wat dacht je bijvoorbeeld van een knapperig slaatje van verse spinazie, waterkers, een beetje komkommer, een handvol fijnggehakte walnoten, geitenkaas en stukjes peer? Breng op smaak met een beetje citroensap, een scheutje olijfolie, peper en zout of een dressing naar keuze.

De Tongerse waterkers is een officieel erkend streekproduct, waarvoor zelfs topchefs zoals Peter Goossens naar Tongeren afzakken. Er werd al waterkers geteeld in Tongeren rond het jaar 1900. Heel wat lokale horecazaken verwerken de zeer gezonde groente in hun gerechten. Er wordt ook bier van gemaakt: het befaamde La Cress-bier.

Limburgse vlaai

Slechts weinig dingen zijn zo Limburgs als vlaai. Het deeg wordt gemaakt van bloem, gist, eieren, melk en boter. Deze wordt gevuld met fruit of rijstebrij en soms afgewerkt met 'latjes' of een deegdeksel en op een plaatijzeren vorm in de oven geschoven.

Dat Tongenaren niet vies zijn van een vers stukje vlaai, bewijst een van hun bijnamen: de vlaai-eters. Taart met appelen en rozijnen is een van de specialiteiten, net zoals de suikertaart. Bij elke Tongerse bakkerij prijkt de vlaai in de etalage. Zelf een keukenprins(es)? In de pocketgids van #Foodies Tongeren, die je gratis afhaalt bij de toeristische dienst, vind je een recept voor de Tongerse suikervlaai dat je beslist eens moet uitproberen.

Colofon

V.U.

Stadsbestuur Tongeren
Ac Praetorium
Maastrichterstraat 10
3700 Tongeren

Vormgeving:

Jeroen Broux (imagica.be)

Redactie:

Leen Raats (Schrijfbureau Teksttype)

Bronnen:

Toerisme Tongeren, Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, 'Het landschap vertelt' (Nathalie Ceunen), 'Hoogstamboomgaarden in Haspengouw, vroeger en nu' (Nationale Boomgaardenstichting), www.veldverkenners.be, www.onroerenderfgoed.be

Coverfoto:

Noël Ryckmans

Fotografie:

Jeroen Broux, Noël Ryckmans, Toerisme Tongeren

Illustraties:

Hilde Groven

Cartografie:

Vicky Verscheijden

Toerisme Tongeren:

Via Julianus 2
3700 Tongeren
Tel. +32 12 80 00 70
info@toerismetongeren.be
www.toerismetongeren.be

 Toerisme Tongeren

 visit_tongeren

*Check www.toerismetongeren.be
voor nog meer wandelplesier
in en rond Tongeren.*

Tongeren
de eerste stad

Toerisme Tongeren

visit_tongeren